

OTKA KGJ 62901

A foglalkoztatás(politika) lehetőségei a globalizáció korában: nemzetközi trendek, magyar perspektívák

Zárójelentés

2009. április

Beállott-e változás a résztvevők személyében?

Nem. A kutatást a beadott munkatervnek megfelelően végig Artner Annamária végezte.

Eltért-e a kutatás a munkatervtől?

Nem. A munka az eredeti munkatervnek megfelelően haladt. Változás annyi történt, hogy a 2008-ban kirobbant világgazdasági válság hatására a kutatás végső periódusában még egyszer vissza kellett térni a globális munkaerőpiaci viszonyok elemzéséhez. Ez azonban többletmunkát jelentett az eredeti munkatervhez képest, és nem járt eredetileg tervezett altémák kihagyásával.

A kutatási projekt teljesülése

A kutatási projekt (nemzetközi és hazai munkaerőpiaci folyamatok felmérése és elemzése, a foglalkoztatáspolitikai lehetőségeinek kijelölése) teljesült, az eredményekből előadások és publikációk születtek. A kutatást folytatni érdemes, további (pl. a világgazdasági válság okai, természete, munkaerőpiaci hatásai) témák feldolgozásával, további projekt(ek) keretében könyvet szeretnék megjelentetni belőle.

A projekt 2006 márciusában indult, innen számítva 3 fázisban zajlott. A kutatás első évében a nemzetközi tendenciákat, a globalizálódó munkaerőpiacok jellemzőit kutattam, részben a világfolyamatok, részben országpéldák révén. A második fázisban az illusztratív országpéldák tanulmányozása mellett a magyarországi helyzettel foglalkoztam. A harmadik fázis a foglalkoztatáspolitikai lehetőségeinek megfogalmazását célozta, de itt a világgazdasági válság bizonyos módosulást hozott. A kutatásnak a globális munkaerőpiacot meghatározó tényezőkre vonatkozó aspektusával, egy-egy ország, valamint régió helyzetével a világgazdasági válság jelentkezésekor újra foglalkozni kellett. (A munkaterv tehát kis mértékben módosult, de nem az elvégzendő feladatok tekintetében, hanem a munkamennyiséget illetően – t.i. ismételt globális kutatásokra került a záróévben.) A foglalkoztatáspolitikai lehetőségeit a válság terheit elsősorban érző munkaerőpiac sürgető igényei határozták meg, ugyanakkor a válság tükrében még élesebb megvilágításba került a munkaerő piaci viszonyoknak való kiszolgáltatottsága, a foglalkoztatáspolitikai korlátossága.

A kutatás főbb következtetései

A korlátlan piaci rendszer társadalmi hatékonysága a rendelkezésre álló munkaerőállomány (és minden más input) felhasználása szempontjából – a mainstream közgazdaságtan által hirdetettel ellentétben - rendkívül rossz: a profitszempontrú vállalat csak a saját körébe vont erőforrásokkal gazdálkodik, a többit (a „megtakarításait”) kilöki a társadalom holt vízébe, ahol azokkal az államoknak (kormányoknak) kell(ene) boldogulniuk (munkanélküliség, szegénység, környezetrombolás stb.). A hatékonyságot fokozza, hogy az ösztönös piaci rendszer bürokráciaigénye (a szabályozás és problémakezelés közvetettsége és utólagossága miatt) rendkívül nagy, az információáramlást rengeteg torzulás gátolja. A vállalati hatékonyságért tehát a társadalom rendkívül nagy költséget fizet. (Ezt nevezem pöttyös-labda effektusnak).

A munkaerőpiaci folyamatok elemzése mind globális, mind nemzeti-regionális-magyarországi szinten a következők általános jellemzőket tárja föl.

A gazdaság növekedésének foglalkoztatás-elaszticitása csökkenő, illetve negatív. A tőkeelgika a szabadidőt a munkaerőállomány egyik oldalán halmozza fel (munkanélküliség), míg a másik oldal a termelékenység élőmunkaigényt csökkentő hatásából nem részesül (sokat és intenzíven dolgoztatott foglalkoztatottak). A tartaléksereg nyomása alatt a foglalkoztatás körülményei régióként különböző mértékben és formában (adott esetben csak relatíve, a GDP növekedéséhez viszonyítva), de mindenütt romlanak (reáljövedelem csökkenése, a reálbér vagy a pótlólagos juttatások csökkenése formájában, munkaintenzitás és fizetett vagy fizetetlen túlmunka növekedése, a munka „rugalmasságának” növelése, a szakértelem iránti igény polarizálódása, és többségében leértékelődése stb.)

- A kapitalista termelés profitérdekeltségéből (a kisajátított nyereségre való törekvésből) következik, hogy az egy foglalkoztatott által leadott munkamennyiség nő: ez részben a ledolgozott óraszámok, részben a munkaintenzitás növekedését jelenti.
- A munkaintenzitás növekedése megbújik a technológiai fejlődés látszata mögött. Nemzetközi és hazai felmérések mutatják, hogy a munka sebességének növekedése nem az új technikák alkalmazásának, hanem a piaci követelményeknek köszönhető.
- A foglalkoztatottak aránya a munkaképes korú lakosság körében a konjunktúra hullámvázásának hatásaival együtt, valamint a kormányok (pl. az EU) erőfeszítéseinek ellenére is hosszútávon csökkenő, aminek nem a technológiák, hanem a termelés szervezése az oka (profitorientált magántulajdon). A technológiák csak a szükséges élőmunkaórák számát csökkentik, ebből foglalkoztatás-csökkenés csak a profitérdek (vállalati, lekötött tőkére jutó egységnyi költségcsökkentés) miatt következik.
- A foglalkoztatási ráta csökkenése a profittermelés logikájából adódó általános trend, és ezért csak a profittermelés korlátozásának árán és mértékében lehet ellene tenni. Ilyen jellegű törekvés a kormányok részéről, főleg Európában, a „második” vagy „szociális” munkaerőpiac kialakítása. Olyan foglalkoztatás létrehozása, amely állami segítség nélkül nem jönne létre (köz munkák, szociális, környezetvédelmi, oktatási stb. tevékenységek támogatása többnyire közhasznú formában).
- A világon a munkanélküliség 2009-ig 18-50 millióval (230 millió főre) nőhet, különösen, ha a 2008-ban kirobbant válság tovább mélyül.

- A legnagyobb munkanélküliségi rátát 2008-ban, a már kezdődő válság hatását is beszámítva Észak-Afrika és a Közel-Kelet mondhatja magáénak, rendre 10,3 és 9,4 %-kal. Őket követi a nem-EU-tag volt közép- és dél-európai országok és a FÁK együttesen 8,8 %-kal, Fekete-Afrika (7,9 %) és Latin-Amerika (7,3 %). A legkisebb rátát Kelet-Ázsia (3,8 %) valamint Dél- és Délkelet-Ázsia együtt, valamint Óceánia mutatta (rendre 5,4 és 5,7 %).
- 2001 és 2007 között az ILO jelentése szerint a munkabérek a világ lakosságának kb. 70 %-át képviselő 83 felmért ország átlagában évi 1,9 %-kal nőttek, ami lassabb, mint az azt megelőző (1995-2000) években. A fejlett országok átlaga 0,9 % volt. A GDP ennél jóval nagyobb ütemben nőtt.
- A bérkülönbségek az elmúlt évtized(ek)ben a világ legtöbb országában nőttek, függetlenül attól, hogy alacsony vagy magas egy főre jutó jövedelemmel rendelkező országról van-e szó. A bérkülönbségek csökkenését sehol nem piaci mechanizmusok, hanem valamilyen állami újraelosztó politika eredményezte. A jólét nem „csorog le”.
- A munkaerőpiacon a nők helyezte rosszabb, és a válság is őket fogja jobban sújtani: az az ILO – valószínűleg optimista – becslése szerint 10-22 millió nő válik munkanélkülivé már rövidtávon (2009 folyamán), illetve nagyobb arányban nő körükben a veszélyeztetett foglalkoztatottság is.
- A világon 86 millióra teszik a migráns munkavállalók számát, de családtagjaikkal együtt a szülőföldjüket elhagyók száma meghaladja a 200 milliót, ami a föld lakosságának kb. 3 %-ával egyenlő. Őket, és velük, vagy fizetésük hazautalásából élő családtagjaikat különösen érzékenyen fogják érinteni a válság hatására bekövetkező elbocsátások, a szociális juttatások leépítése vagy megnehezülése és a foglalkoztatás körülményeinek romlása. Mindez a küldő és fogadó országokban is egyfelől éhínséghez, lázongásokhoz, másfelől a xenofóbia, rasszizmus erősödéséhez, s ezen keresztül állami elnyomó intézkedésekhez (a demokrácia csorbulásához) vezethet.

A munkarészesedés csökkentése a tőkeértékesülés és tőkefelhalmozás feltétele, miközben éppen ez a tőkefelhalmozási folyamat eredményez szükségképpen értékesíthetetlen tőketömegeket, azaz válságot. A munkaerőpiacok globalizációja (amit a tőkeáramlás előtti akadályok teljes lebontása tett lehetővé) felgyorsította és eszkalálta ezt a problémát.

Összegezve azt állítjuk tehát, hogy a munka már a 2008-ban kirobbant válság előtt is fokozott mértékben alá volt vetve a tőkének, a profittermelés céljainak, amely alávetés nem kis részben oka a válságnak. Ebben a helyzetben a foglalkoztatáspolitikai csak olyan mértékben és körben lehet sikeres, amilyen mértékben és körben kizárja a piaci folyamatokat.

A projekt eredményeinek hasznosulása

A kutatás eredményei túlmutatnak a foglalkoztatáspolitikán, a munkaerőpiacon, és az egész társadalom újratermelési módjáról alkotnak képet. Az eredményeket gazdaság- és társadalompolitikai javaslatok formájában lehet hasznosítani, amely munkát már el is kezdtem, más szakterületek értőivel közösen. A javaslatok lényege egy radikális irányváltás a termelési és tulajdonszerkezetben, a közösségi (nem profitszemponitú) formák előtérbe helyezése, széles nemzetközi kapcsolati háló felhasználásával.

A kutatási eredmények folyamatosan előadások (műhelyanyagok) és cikkek formáját öltötték, amelyekről a tudományos közlemények jegyzéke tájékoztat. Ott azonban csak azokat a közleményeket tüntettem fel, amelyeknél az OTKA KGJ 62901 megjelölés szerepelt. A további, ilyen megjelölést nem, de a projekt eredményeit tartalmazó publikációkat alább, külön erre utaló címszó alatt szerepeltetem.

A tudományos eredmények nyilvánosságra hozatalának módja

Előadások hazai konferenciákon részben vagy egészben az OTKA-kutatás eredményeit felhasználva:

Hazai előadások az OTKA KGJ 62901 megjelöléssel:

1. *A globális foglalkoztatási helyzet jelenlegi tendenciái.* (OTKA KGJ 62901) Műhelyvita a Zsigmond Király Főiskola Gazdaság és Vezetéstudományi Intézetének „Globalizáció, foglalkoztatás tökeáramlás” című tudományos konferenciájának I. számú paneljének keretében. 2007. április 4. (közlemény formája: szétküldött ppt-prezentáció)
2. *Decent work - tisztességes munka és a globális foglalkoztatási helyzet.* (OTKA KGJ 62901) Előadás a „Globalizáció – munkavállalói jogok – érdekek – érdekérvényesítés” c. szakszervezeti képzési kurzuson. MSZOSZ 2007. április 16. (Budapest), (közlemény formája: szétküldött ppt-prezentáció)
3. *Ugyancsak a 2. pontban jelzett témában előadás* az MSZOSZ fenti kurzusán Balatonszemesen is. 2007. június 2. (Balatonszemes) (OTKA KGJ 62901) (közlemény formája: szétküldött ppt-prezentáció)
4. *Írország gazdasági fejlődése és munkaerőpiaca.* (OTKA KGJ 62901) Előadás Műhelyvita a Zsigmond Király Főiskola Gazdaság-és Vezetéstudományi Intézetének a 2007-es Tudomány Napja alkalmából rendezett műhelyvitái keretében. 2007. november 13. kedd, 10,00-14,00 óra (közlemény formája: szétküldött ppt-prezentáció)
5. *A versenyképes munkaerőpiac.* (OTKA KGJ 62901) Előadás a „Gazdaságunk a világgazdasági kihívások tükrében” c. tudományos ülészakon. Gazdaság és Vezetéstudományi Intézet Zsigmond Király Főiskola – MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2008. november 20. (közlemény formája: szétküldött ppt-prezentáció)

Hazai előadások az OTKA-kutatás témájában az OTKA megjelölése nélkül:

6. *Kerekasztal beszélgetés a gazdaságpolitikáról* az Analogikus Társaság (Corvinus-ELTE) 2008. március 13 -án tartott konferenciáján Corvinus Egyetem 2008. március 13.
7. *Görögország EU-s tapasztalatairól.* Előadás a KÖZOP Irányító Hatóság és a Közlekedésfejlesztési Integrált Közreműködő Szervezet által 2008. április 22-én rendezett nemzetközi konferencián. (közlemény formája: szétküldött ppt-prezentáció)

Előadások nemzetközi konferenciákon az OTKA-kutatás témájában, OTKA megjelölése nélkül:

1. *What we expect of the left in Europe today?* Előadás a European United Left-Nordic Green Left Európai Parlamenti csoport által szervezett nemzetközi konferencián („What we expect of the left in Europe today”) „The perspectives of Europe with Hungarian eye” címmel 2008. május 17-18. Párizs OTKA, Bolyai (közlemény formája: videofelvétel az interneten)
2. *Europeanization And NGO-s Outside The Circle - Dividing Society And Social Movements.* Előadás a New Modes of Governance, Integrated Project Priority 7 – Citizens and Governance in the Knowledge-based Society NEWGOV Follow-up Cross-Cluster Workshop konferencián. (Project no. CIT1-CT-2004-506392 NEWGOV Civil Society, New Modes of Governance and Enlargement, 3 – 5 July, 2008, Zeuthen, Germany) (közlemény formája: ppt-prezentáció)
3. *Dying Phoenix – the Opportunity for David.* Előadás a “Post-Liberalism: What Can We Have After Crisis? (Looking for the Left Alternatives)” International scientific conference (orgabnized by the Russian Academy of Science, Institute of Economy Institute of Information on Social Science, Moscow Financial and Law Academy, Rosa Luxemburg Foundation, “Alternatives” Foundation) c. konferencián. 26-27 March 2009, Moscow (közlemény formája: ppt-prezentáció, konferencia-összefoglaló és készül gy konferencia-kötet is)

Interjúk az OTKA-kutatás témájában az OTKA megjelölése nélkül:

1. Interjú a gyermekszegénység, gyermekbűnözés, társadalmi folyamatok témában. Klub Rádió 2008. január 24.
2. Interjú a L’Humanité magazinjának a magyar szociális és belpolitikai helyzetről. 2008. május 9.
3. Interjú Szénási Sándor Időt kérek c. műsorában a szociális biztonság témakörben. A beszélgetés a szociális biztonságról a „Versenyképesség és szociális biztonság: feloldható ellentmondás?” c. tanulmányom kapcsán (megjelent: Csáki György – Farkas Péter: A globalizáció és hatásai. Európai válaszok. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 161-180. old.) 2008. június 21. 16,00 óra Kossuth Rádió
4. Interjú a görög zavargások gazdasági-társadalmi hátteréről. Kossuth Rádió (MR1) „Közéről” c. műsorában interjú a görög zavargások hátteréről. 2008. december 9. 16 óra
5. Interjú az ír válságról. Klub Rádió 2009. március 17.
6. Interjú a magyarországi munkanélküliség. Duna TV Híradó. 2009. február 2.

A tanulmányok és azok vitái alapján a következő publikációk születtek:

Az OTKA KGJ 62901 megjelölésével:

1. *Az ír foglalkoztatáspolitikai fő vonalai napjainkban.* Munkaügyi Szemle 51. évf. 5. szám 39-41. old. 2007

2. *Egy békétlen világ felé - Foglalkoztatási viszonyok és társadalmi egyensúly.* Annual 2006 Zsigmond Király Főiskola évkönyve 2007
3. *Az utóbbi évtizedek munkaerőpiaci trendjei az OECD-ben a statisztika tükrében.* Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézet Évkönyve, 2006 ZSKF, 2007
4. *Írország - felzárkózás kérdőjelekkel.* Köz-Gazdaság 2008. III. évf. 2. szám, 33-49. old.

Közlésre előkészített anyagok OTKA KGJ 62901 megjelöléssel:

5. *Válság és foglalkoztatás.* Eszmélet folyóirat. Várható megjelenés: 2009 ősz.

Publikációk az OTKA KGJ 62901 megjelölése nélkül, de az OTKA témájában, részben a kutatás termékeként, illetve annak tapasztalatait is felhasználva:

1. *Növekedés és társadalmi igazságosság, újraelosztás (a szociális biztonság).* In: Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához. II. kötet. A gazdasági biztonság kihívásai. (Szerkesztők: Fóti Gábor és Novák Tamás) 37-53. old. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet és Center for EU Enlargement Studies, 2007
2. *The EU-Membership and Migration. The Bulgarian Example.* Transition Studies Review. Vol 15 No 3. Springer-Verlag 2008. p 605. <http://www.springerlink.com/content/a208321046205180/>
3. *Uniós tagság és migráció – Bulgária példája.* Recenzió. Európai Tükör (Olvasólámpa) 2008. november 143-147. old.
4. *Versenyképesség és szociális biztonság: feloldható ellentmondás?* In.: Csáki György – Farkas Péter: A globalizáció és hatásai. Európai válaszok. Napvilág kiadó, Budapest, 2008. 161-180. old.
5. *Görögország K+F- és innovációs politikája - különös tekintettel az állam és a humán erőforrás szerepére.* Köz-gazdaság III. évf. 4. szám, 2008. 80-94. old.
6. *Gödörben a Kelta Tigris.* MTA VKI Vélemények. 2009. január 16.

Artner Annamária